

մաթիւ արեւներ կը նշմարենք աստ և անդ, աւելի մեծդի և աւելի ճոխ դրութեամբ քան մերը, և հետուն նոր ոսկերեւաններ, նոր ակունքներ: Սակայն լոյսը թոյլ չըտար կանգ առնելու, կը մղուինք առաջ ինչպէս Եփրատայ ալիք կը մղեն զալիս: Տարիներ են որ կը սահին և տասնեակ տարիներ անցան. կ'անցնինք նոր նոր վիթխարի շարժուն մարմնոց ըովէն, և միշտ հետուն նոր նոր լուսաւոր անթիւ անհամար կէտեր կը նշմարենք, և միշտ կը պատահինք նոր երկիրներու, նոր աշխարհներու, նոր արեւներու, նոր միգամածներու, վերջապէս նոր տիեզերքներու: Միգամածիկ դրութեան մէջ կը մղուինք, և ինչպէս Պոստէ կը գոչէ՝ յառաջ յառաջ, կը յառաջենք հարիւրաւոր տարիներ, կ'անցնին հազարաւորներ, միշտ խորը զխորս կարգան, այն է անդունդէ միւս անդունդ կը մղուինք, և միշտ հետուն յապտիւներ, սարդոններ, ոսկեքարեր, տպագիրներ, և յակինթներ, և տակաւին տիեզերաց սահմանազխէն հեռու ենք: Հարկ է կտրել անցնիլ բնութեայ տարիներ և դարեր, և միշտ պիտի պատահինք միգամածներու մէջ ուրիշ միգամածներ, նոր տիեզերքներ, նոր անյատակ վիհեր, մինքն զմիւսն աւելի մեծ աւելի խոր. միշտ դէպ ի յառաջ կը վազենք նոյն լուսոյ արագութեամբ միլիոնաւոր դարեր, և եթէ հարցնենք թէ ո՞ր հասեր ենք, ո՞ր ենք, տիեզերաց մէջ ո՞րչափ տեղ կտրեր ենք, մեր միտքը պիտի պատասխանէ թէ մի քայլափոխ հազիւ ըրած ենք, տիեզերաց կեդրոնէն դուրս ելած չենք, և որչափ երթանք ամեն տեղ կեդրոն է և ոչ մի տեղ կը զրտնուի ջրջապատն:

Եթէ ստեղծուածն՝ այսպէս անչափ է, հապա ո՞վ կարէ ընտելոյն մեծութեանը հասու ըլլալ:

Հ. ԽՈՐԷՆ. Ս.

ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԳՈՅ ԴՊՐԱՆՈՅԻ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԴԻՊԼՈՄ

ՀԱՌԱՅԹ մեզ կը գրեմ հետեւեալը.

Ներկայ տարւոյս Յունուարի 14-ին ընտիր բազմութիւն մը եկեղեցականաց՝ հրաւիրուած Քահանայապետական Հաստատութեան Սրբազան Երգեցողութեան Դպրանոցի Տեսչութենէն՝ կը հաւաքուէր ներկայ լինելու ընթացաւորտ աշակերտաց Դիպլոմներու բաշխումին, քննելիքիտոս ժեշ Սրբազան Քահանայապետէն շնորհուած նոր պալատի զեղարուեստական դահլիճն մէջ:

Հրաւիրեալ Եպիսկոպոսունք, Քորեպիսկոպոսունք, քահանայ ուսուցչապետք և զգեթիկոսք յամենայն ազգաց լցին բազմականներ: Իսկ Դպրանոցի Տեսչութիւնն ուսուցչական խմբովն աշակերտաց հետ յատուկ տախտի վրայ բոլորել էին շքեղ երգահոնք, որոնք սկիզբն տուին հանդիսին բազմաձայն (poliphonie) խմբական երգով, Ս. Յովհաննէս Լատերանեան Քահանայապետական Մայր Եկեղեցւոյ Կապելլայի Մատարո Յոն Կազիմիր ուսուցչապետի ղեկավարութեամբ, որ ողջունուեցաւ բուն ծափահարութեամբ:

Ձկնի այնորիկ քննելիքտան Սրբայ Ֆէրրէտի խօսեցաւ աւուր պատշաճի ճառը, ակնարկելով Դպրանոցի սկզբնաւորութեանը և աւելի ճոխանալով եկեղեցական երգոց ոճի, ոգւոյ և նպատակի նկատմամբ, յորդորելով զաշակերտներն իրանդեամբ ուսանելու իրենց վերաբերեալ յատուկ ուսումն, զգուշանալով չտալու եկեղեցական երգոց՝ աշխարհիկ ոճ, ոգի և ճաշակ. Ի վերջոյ յայտնելով խորին երախտագիտական զգացմունքներ առ երջանկայիշտական հիմնադիր Ս. Քահանայապետն Պիոս Ժ. որ հանդիպեցաւ իւկապէս Ս'Եկեղեցական երգեցողութեան վերածնութեան, և շնորհ առաւնձին կերպով՝ թէ մեծ է Սրբազան Հօր արդիւնքն, զի Ութերորդ Կարէն, այսինքն

Գրիգոր Մեծէն սկսած ոչ ոք անոր յաջորդներէն այսչափ մտածեր և հոգացեր էր արդի շտալ և օտար ազդեցութեամբ ծանրաբեռնուած երգեցողութիւնը վերածել իւր նախկին պարզութեան՝ զերազանցապէս կրօնական զգացմունքներով սոգորելով, որ կը շարժէ հոգեւոր ջերմեռանդութիւն և սուրբ խանդ մը աստուածպաշտութեան:

Եւ իրաւունք ունէին թէ՛ Պիոս Ժ. փահանայապետն և թէ Բենեդիկտեան Աբբայն, քանզի լատին եկեղեցեաց մէջ, մանաւանդ Հռոմի հրաշակերտ Բազիլիկայի կապելլայի Մաէսարօներն արտաքին փառաւորութեամբ զոգցես շլացած, իրենց յօրինած երգերուն ալ տուած էին նոյնքան շքեղութիւն, և թէ ներելի է ասել՝ թատրոնական հմայք, ոգի և թոյլք: Ունկընդրաց գոհութիւնն յայտնի եղաւ ոգեւորած ծափահարութենէն:

Ապա խօսից թելն առաւ Դպրանոցի Տեսուչ և Սրբ. Երաժշտութեան Ընկերութեան Խտալական Խմբի Ընդհ. Նախագահ Յիսուսեան Հայրն Դէ Սանդի, համառօտ՝ բայց որոշ կերպով նկարագրեց, սկսած Դպրանոցի առաջին տարւոյ համեստ վիճակէն՝ մինչև ներկայ ամի հանդիսաւոր համախմբութիւնն, որքան ճիշդ և ջանք թափել են վաստկելու Սրբազան Հօր ուշադրութիւնն և համակրութիւնն, ու հասուցել էին բաղձացած բարձրութեան ղեկով զայն, այն բարոյական և ուսումնական շրջանակի մէջ՝ որով արժանացել էին ընդունելու Սրբազան Հօր յատուկ կոնդակով Քահանայապետական Հաստատութեանը համար արտօնութիւն և իրաւունք, Ակադեմիական դիպլոմներ տալու ընթացաւարտ աշակերտաց:

Որքան ի կենդանութեան Պիոս Ժ. Ս. Պապ կը հոգար և խնամարկէր իւրային Հաստատութիւնն, նոյնքան երկիւղ պատեց զմեզ — ասաց — երբ անժամանակ մահուամբ, պահ մը որբութեան մատնուելու տագնապն առաւ զմեզ, սակայն երբ արժանի եղանք ներկայանալու Նորընտր Ս. Քահանայապետին Բենեդիկտոսի ԺԵ.ի

և բացատրեցինք Դպրանոցիս ներկայ կացութիւնն՝ վիճակն և յառաջդիմութիւնը, ի մեծ միխթարութիւն և յուրախութիւն սրտի՝ հանդիպեցանք նոյն հայրական զգացմունքներուն և քաջալերական խօսքերուն, յառաջ վարելու իւր սրբակրօն Նախորդի գործն, խոստանալով իւր բարձր հովանաւորութիւնը տարածել Քահանայապետական Դպրանոցիս վերայ. և իբր ի նշան իւր մտերիմ զթոյն՝ կամեցաւ ինքնին տեսնել պատրաստուած դիպլոմները, ընդ որս հաճեցաւ և Քահանայապետական Կոնդակով հաստատեց: Ուստի Հայր Տեսուչն ուրախութեամբ յարեց՝ թէ այս առաջին անգամն է՝ որ կը ժողովինք այս դահլիճի մէջ, և առաջին նուագն է որ Դպրանոցիս ընթացաւարտ աշակերտը պիտի ընդունին իրենց անդրանիկ դիպլոմը Քահանայապետական Դպրանոցիս դորձմակընդով: Դարձուցանելով խօսքն առ սատարիչս Դպրանոցին և առ Ուսուցչական մարմինն, ասաց, նախանձելի և ամենայն գովեստից և շնորհակալութեանց արժանի է անշահասէր աշակերտութիւնն, որոց ժիր և յարատե ջանքերու շնորհիւ՝ մաքառելով նիւթականէն աւելի, հեգնող և չարագուշակ հակառակորդներու դէմ, որոնք Դպրանոցիս խանգարման և եղծման վերահաս պատահարով՝ կը յուսային իրաւունք ունենալ և արդարանալ. բայց չեղաւ ուզածնին, և մեր Հաստատութիւնն կը թեկնուի այսօր իւր փառաւոր նոր շրջանը:

Զկնի բանախօսութեանս, որ բուն կերպով ծափահարուեցաւ, Հայր Դէ Սանդի մատեաւ մրցանակներու բաշխումին:

Աշակերտական Խումբն կը կազմուէր ամեն ազգէ և լեզուէ, որոց մէջ կար և մի Հայ:

Հայ երիտասարդութիւնն երբեմն կ'ըն-

1. Կ'անկարէ 1914 Նոյն. 23ի նախորդ Երաժշտ. նոցին մէջ տեղի ունեցած արկածը՝ կազմ պայթման հետևանք, ինչ որ նկարագրեցին նոյն տունն Հռոմիայ օրթերթերը:

Թանաք յԱթէնք, յԱղեքսանդրիա, ի Բիւզանդիոն՝ ստոյգ յօղանալ գիտութեանց ճեմարաններուն։ այսօր փոխուած են այդ անուններն ի վննետիկ, Պարիզ, Հռոմ և Գերմանիա, կամ որ նոյն է ասել՝ համօրէն Եւրոպայի ուսմանց կեդրոնները։ Հայն յարգուած մրցակից եղած է հին և նոր աշխարհի ամենազարգացած ազգերու ուսանողաց։ և այդ ընդունակութեան շնորհիւ միշտ բարձր պահելով իւր ուսման մակարդակն հարեւան և տիրող ազգերու վրայ, կարողացել է պահել և պահպանել իւր գոյութիւնն տարբերային բնութեանց և աւերածոց մէջ, և լինել ի համարի կենդանի ազգերու։

Հետեւել նմանի և իւրացնել օտարի գիտութիւնն և արուեստն, հեռի՛ ի նուաստութենէ, առաւել պատուաբեր պէտք է համարել, որով տարօրինակ չպիտի թուի եթէ այսօր տեսնենք նաև մի Միլիթարեան վարդապետ Քահանայապետական Գալանտոյի նստարաններու վրայ բազմած, և զինքն նուիրած Գրիգորեան Երգոց և երգեցողութեան արուեստն սովորելու թե՛րևս սակայն մէկն հարցանէ, ինչ օգուտ կարէ բերել ծեր արեւելեան եղանակներուն՝ որք աւանդաբար Շարակնոցի միջոցով հասած են մեզ։

Այս հարցին թողում մեր եղբայրակցին՝ պատասխանելու ժամանակին տեսաւ քանապէս և գործնականապէս՝ համեմատական ուսումնասիրութեամբ։ կանխեմ ասել որ կարծուածէն աւելի օգտաբեր կարէ լինել մեր եկեղեցական երգեցողութեան կանոնաւոր և հաստատուն կանոններ սահմանելու մասին, որով պիտի ազատուի տիրացուներու քմահաճոյ քաշըջոյններուց։ Այս աշխատութեան մէջ պիտի երևի ծայնազորդի հմտութիւնն և ճարտարութիւնն, որ քանաւոր կապանքներու զարկած ժամանակ՝ կարենայ պահել արեւելեան երգոց հոգեքանութիւնը, որ զուտ կրօնական և զգացողական (sentimental) նկարագիր ունի, որով սրտաշարժ և բարեպաշտական, մեղամաղձիկ և միլիթարական։ Այսպիսի բնոյթ ունին Գրիգորեան եղանակներն։

Սուրբ Քահանայապետը հմուտ եղած է արեւելեան երգերու այն ժամանակ՝ երբ է. Պօսի արքունեաց մօտ պատուիրակութեամբ գնացած էր քաղաքական գործերու համար, ուր ի միջի այլոց չէր վերլուծած իւր սրամտութենէն նաև Ս. Սահակ Պարթևի առ Պրոկղ հայրապետ գրած թղթի ընթերցումն, զոր ի վկայութիւն կը բերէ ի հերքումն մոլորութեան Երէց Գլխոց։ Արդի ուսումնասիրողը Գրիգորեան Երգոց, կը խոստովանին այն մեծ աղբսն զոր ունին սոքա յունական կամ արեւելեան ընտիր եղանակներու հետ։ Նոյնը հաստատեց նաև Հ. Ղևնդ Տայեան իւր երեքամասն դասարկութեամբ ժամանակ, նիւթ առնելով մեր շարականներու և տաղերու եղանակներէն ոմանք, երկու անգամ Եւրոպացի ուսումնասիրաց ակմբում Համեմբ տալով, և համեմատութեան դնելով երկու երգեցողութիւններն՝ ըստ արեւելեան կերպի երգելով, մեծապէս զարմացուցեր էր զունկնդիրներն, որոնք եթէ տեսականապէս ունէին փոքր ինչ զաղափար մեր շարականներու եղանակի մասին, սակայն բոլորովին նոր տպաւորութիւն թողր էր՝ ծայնական երգն՝ մինչև ցայն վայր իսպառ անխոր փացած եւրոպական ականջաց, կամիմ ասել Հռոմի Սրբազան երգոց պարապող ուսանողաց և ուսուցչաց։

Աշխատութենէ վերջ քաղցր է հանգիստն, մրցութենէն վերջ՝ սրտատրոփ վարձատրութիւն կ'ակնկալուի։ նոյնն նաև կը զգայ ամեն մէկն յասպարիզի ուսումնական մրցութեանց։ և մենք այդ օրն ժողոված էինք հանդիսատես լինելու երկտասարդ վարդապետներու յաղթանակի պսակին և ծափահարելու։ Այդ ցանկալի օրն հասած էր Միլիթարեան վարդապետին ալ, որ իւր ընկերաց խմբի հետ հանդիսապէս կ'ընդունէր Երաժշտական ընկերութեան պատուական լճեհ։ Նախագահ Բենեդիկտեան Տօմ Ամելի Աբբային ձեռքէն՝ Քահանայապետական Գալանտոյի անդրանիկ զիպլոմն։ Կը մաղթենք իրեն ի սրտէ լիութի յաջողութիւն, որ նորանոր

զափնինքնով կարենայ, ինչպէս իրեն ա-
սել էին համերգի ժամանակ, հայ երգե-
ցողութեան համար լինել նոր ոմն Գուր-
տո Տ'Արէշցոյ, որ Հոռովմէական եկեղեցւոյ
երգեցողութեան հիմնադիր և կանոնաւո-
րողն համարուած է իրաւամբ:

X.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆՊ

Ոսկան Էֆ. Մարտիկեան

Թուրքիոյ դժբաղդութեանց ամենէն կա-
րեւոր պատճառներէն մէկն եղած է աղաղա-
կող պակասը իրական մարդոց, որոնք իրենց
մէջ միացուցած ըլլային սկզբունքի, կարո-
ղութեան, և անկեղծութեան յատկութիւն-
ները:

Ամբողջ այդ երկրին մէջ շատ դժուար է,
եթէ ոչ անկարելի, այս երեք յատկութիւն-
ներով օժտուած քանի մը մահճատեականներ
գտնել, որոնց ի հարկին կրնար վստահուիլ:

Այն այդ իսկ պատճառին համար է, որ
երբ Թուրքիոյ Քրիստոնեայ ժողովուրդներէն
կարող անձ մը կարեւոր նախարարական պաշ-
տօնի մը կոչուի, ու երբ այդ պաշտօնեան
իրական ծառայութիւններ մատուցանէ՝ քա-
րենորդութենէ մտնելով իր ներկայացուցած
նախարարութեան մէջ, հրաշք մը կը նկատ-
ուի, ըլլայ բնիկ Թուրքիացիին, ըլլայ Թուր-
քեան ճանչցող օտարականի մը կողմանէ:

Այդ ասուպի նման ցոլացող բարեկրօ-
ղութներէն մէկը գործադրուեցաւ 1913-14ին,
Թուրքիոյ թղթատարական - հեռագրական
վարչութեան մէջ, շնորհիւ Հայ գաւառա-
ցիի մը:

Ոսկան Էֆ. Մարտիկեան, գրեթէ 45 տա-
րեկան անձ մը, տակէ մօտաւորապէս 10 տա-
րի առաջ կը պաշտօնավարէր Ռամ. Հանրա-
յին Պարտուց Վարչութեան մէջ, և կը նկա-
տուէր անոր կարողագրին պաշտօնեաներէն
մէկը: Այդ միջոցին լոյեմտական Կախարա-
բութիւնը կարող պաշտօնեայի մը սովն
բռնուած, զինքն առաջնային խնդրելով Թուր-
քերէն գիտցող կարող և վստահիլ պաշտօ-
նեայ մը: Այն թէ ինչպէս Ոսկան Էֆ. Նորի
նշանակուեցաւ այդ պաշտօնին: Անոր հետեւ,
իրեւ քննիչ նայն նախարարութեան, Թուր-

քիոյ չորս կողմերը պտտեցաւ և գնահատելի
ծառայութիւն մատուց:

Ասկէ գրեթէ երեք տարի առաջ, երբ Ե-
րիտասարդ Թուրքիոյ ուղեցին, իրր շնորհ
Հայոց, Հայ Կախարար մը կարգիլ Գաշի-
ձին մէջ, իրենց ամենէն անկարեւոր նկատած
նախարարութիւնը, Թղթատարական և Հե-
ռագրական, յանձնեցին Հայոց մը, Ոսկան
Էֆ. Մարտիկեանին: Անոնք որ Տաճկական
փոսրան նկատած էին կէս մը պարսխ-խոսնէ
և կէս մը քապիկն նուառ, սկսան իրենց աչքը
բանալ, և հետզհետէ նկատել զայն եւրոպա-
կան նոյնօրինակ հաստատութիւն մը:

Հսկայական գործ մըն էր, զոր Ոսկան Էֆ.
կատարեց կարճ ժամանակի մէջ, անանկ որ
նոյն իսկ Էւրոպական վաճառականական մեծ
Տուներ սկսան թրքական փոթիին յանձնել
իրենց օտար երկիր զրկած նամակները և
ծրարները: Հայ նախարարը, իրր գործի
մարդ, նախ և առաջ սկսաւ մրցիլ Թուր-
քիոյ, նա մանաւանդ մայրաքաղաքին մէջ
Հաստատուած Էւրոպական թղթատարա-
տուններու հետ:

Ոսկան Էֆ. հանճարեղ գաղափարը յղա-
ցաւ թրքական թղթադրոշմը երկու դասա-
կարգի բաժնէ՝ արտասահմանի նամակնե-
րուն համար յատկացուածներու վրայ կար-
միր աստղ մը աւելցնելով:

Ասիկա բնէիւն վերջ, կարմիր աստղ մը
կրող թղթադրոշմներ մեծարանակ վաճառ-
ման դրաւ, իւրաքանչիւր 40 փարաշէն քիչ
մը պակաս գնով: Էւրոպական փոսթ օֆիս-
ները չէին կրնար իրենց թղթադրոշմներուն
գինը ո ո է կերպով գեղչել, ու այսպէս Ոս-
կան Էֆ. արտոյղեցաւ մրցիլ անոնց հետ, ու
րով հետեւ յատուանման նամակ զրկող բոլոր
անձինք, Էւրոպացի թէ Թուրքիացի, սկսան
կարմիր աստղ կրող թղթադրոշմը գործածել:

Դարձեալ, Ոսկան Էֆ. սկսաւ պաշտօնե-
ութիւնները մարդագործել: Անիկա ղեկաւ
թղթատարական պաշտօնեաներու մտքին վրա-
յայ տպաւորել, թէ իրենք ժողովուրդին ծա-
ռաներն էին, և ոչ թէ տէրերը: Այն քանի
պաշտօնեաները դուրս բրաւ գործէն, և ոչ ոք
պաշտօնի չկապեց՝ առանց անոր կարողու-
թիւնը ստուգելու:

Թղթատարական - Հեռագրական վարչու-
թեան մթնոլորտը բոլորովին փոխուեցաւ,
երբ անոր պաշտօնեաները բմբռնեցին, թէ
իրենց գործը պահելու անհրաժեշտ պահանջը
բարեկամական կամ քաղաքական ազդեցու-
թիւն և խաբար չէր, այլ անձնական արժա-
նիք, բնորոշ տոկոս թիւն, և հաւատարմութիւն:

Այս, այսպէս, Հայ Կախարարին մոպիշ-
տական գաւառանին տակ, Թուրքիոյ ծանօթ